

"א גליציאנער שטיקל תורה"

בו יבואו עניינים שונים על סדר פרשיות התורה

בהגיוני גדולי הדורות מאורי גאליציה

כולם אהובים כולם ברורים

לחדש ולהעמיק בדת נפש משיבת מתן נחליאל

"א גליציאנער
שטיקל תורה"

להפצת תורת גדולי גליציה

פרשת וזאת הברכה - בראשית || גיליון י"ה

דבר העורך

חיי חי יודוך וישבחוך... במעלה פניא דחודש תשרי, התחלת סדר קריאת התורה וחמשה חומשים בהתחדשות, בהרנו לעשות כרוב הגדולים אנשי השם אשר בארץ, ולקשר את סוף התורה לתחילתה... ולכלול בגיליון אחד את שתי הפרשיות, וזאת הברכה ובראשית,

במדור אנשי שם השבוע הבאנו מסמך מעניין שהינו למעשה סיפור מעשה המהווה חלק מהשתלשלות המאורעות בכהונתו של רבינו יעקב משולם אורנשטיין ז"ל, הרב בעל ישועות יעקב, רבן של לעמבערג וזאלקווא,

התמקדנו הפעם בפרטי המאורע ובמספר המעשה המעיד ששמענו מפיו של הישועות יעקב גופו, ואי"ה בשבוע הבא בס"ד נתמקד בגוף תולדות הרב הגדול הלז ובקורות אותו ואת משפחתו אי"ה,

ולכבוד כך הבאנו גם קטע מספרו עה"ת, אשר הגהת הקטע תראה לכאורה לכל המעיין שהישוע"י לא הדפיס את ספרו עה"ת בעצמו אלא אחרים הדפיסוהו, עיין בפנים ודו"ק,

יתן ה' ונוכח בשנה זו להפיץ ולגלות יותר ויותר מתורתן הכמוסה והנפלאה של חכמי גאליציה, בפרט טבל חלקי התורה בכלל ונוכח למלוא הארץ דעה כמים לים מכסים **בברכת שבתא טבא** כב"א.

דברים לג, ג. אף חובב עמים כל קדושי בידך והם תבו לרגליך ישא מדברותיך.

פירוש נוסחת ברכת אירוסין והרמז בפרשתנו - דרוש נאה

"אמר אפרים דבר זה נשאל לחכמים בנוסח הברכה שתיקנו חז"ל בברכת אירוסין והתיר לנו הנשואות לנו על ידי חופה וקידושין שלמה שינו הסדר והקדימו חופה לקידושין אם נפשך לומר בשביל חתימת הברכה בא"י מקדש עמו ישראל ע"י חופה וקידושין היא גופא קשיא למה הקדימו ואין לומר שקדושת עמו ישראל היה על דרך זה שקדמו החופה תחלה ואח"כ הקידושין זו קשה מן הראשונה חדא דהיכא אשכחן הכי ולכשתמצא לומר שכן היה הלא יפלא למה נשתנו סדרי יוצר בראשית בקדשו את עמו ישראל אחר שהושיבם באפריון, והר"ן פ"ק דכתובות כתב ופירוש על ידי חופה וקידושין אף על פי שהקידושין קודמין לחופה היינו על ידי חופה וקידושין שקדמו להם וכתב בספר העיטור שעיקר הנוסחא היא על ידי חופה בקידושין בבי"ת אלא מפני שהדייקנים קוראים לבי"ת ההיא רפה מפני שהיא סמוכה לה"א לפי שאותיות יהו"א מרפות בג"ד כפ"ת טעו הסופרים וכתבוה ב"ת עכ"ל,

והנה פירוש הראשון הוא דחוק וגם מ"ש שהנוסחא צ"ל בבי"ת כתב מהר"ם שם באנשי שם שברוב הספרים הנוסחא בוא"ו ומ"ש הוא ז"ל ליישב ע"ד דאמרין מקדש ישראל והזמנים כו' הוא תמוה מאד ע"ש, ואשר אני אחזה בצדק פנים מסבירות להלכה ואגדה אען ואומר עפ"י מה שאמרו חז"ל בפסיקתא רבתי פסקא ויהי ביום כלות משה וז"ל ד"א מה כתיב למעלה מן הענין ברכת כהנים יברך ה' אמר ר"י דסכנין למה הדבר דומה למלך שקדש את בתו ועשה לה קידושין גדולים כו' כך כשבא הקדוש ברוך הוא ליתן תורה לישראל בסיני עשה לה פומבי גדולה כמ"ש וכל העם רואים את הקולות ולא היה אלא דוגמת קידושין כמ"ש לך אל העם וקדשתם ושלטה בהם עין הרע ונשתברו הלוחות כיון שבאו ועשו את המשכן נתן להם הקדוש ברוך הוא את הברכות תחלה כדי שלא תשלוט בהם עין הרע לפיכך כתיב תחלה יברך ה' ואחר כך ויהי כו' עכ"ל,

ולכאורה יש כאן מקום עיון מה שנראה מהפסיקתא שמתן תורה לישראל בסיני לא היה אלא דוגמת קידושין והרי אנו אומרים מקדש עמו ישראל על ידי חופה וקידושין שמזה מבואר שמ"ת היה דוגמת חופה וכ"כ המפורשים שכפיית ההר כגיגית היה דוגמת החופה. אפס כי אא"ז מהרש"א ז"ל בחידושי אגדות פ"ק דכתובות

כתב דהקידושין הוא נתינת התורה כמ"ש א"ת מורשה אלא מאורסה ובחופה הוא יחוד שכינתו עמנו במקדש כמ"ש ביום חתונתו זה מ"ת וביום שמחת לבו זה יום שנתחנך המשכן ודוק עכ"ל. ותניא דמסייע ל"י מדברי הפסיקתא אלו שנראה משם גם כן שהחופה היה בהשראת שכינה במשכן. וכן איתא שם בפסיקתא קודם לזה דודי ירד לגנו אל תהי קורא כן אלא לגנינו ויהי ביום כלות משה כלת כתיב אמר ר"י דסכנין בשם ר' לוי ביום שנכנסה כלה לחופתה (ועיין במדרש תנחומא ומ"ש בפרישתי שם) אך דעת המפורשים והביאם ג"כ בספר כתובה בפ"ק דכתובות דכפיית ההר היה דוגמת החופה ובין כך ובין כך קשה מ"ש בנוסח הברכה שאם תאמר שבאמת היה כן שקדמה החופה תחלה תיקשה על מה עשה ה' ככה,

ובכדי להגיע לישוב אקדים מ"ש מחותני הגאון החסיד ז"ל בהקדמת ספר המקנה שיש מפורשים שכתבו שהקידושין היה בבית מצרים והים כמ"ש תורי זהב כו' וי"מ שהקידושין היו על ידי הלוחות כדאיתא במדרש שמשה שבר הלוחות אמר מוטב תדין כפנויה כו' וכתב הוא ז"ל דשניהם אמת דלכאורה קשה אהא דקאמר תדין כפנויה דממ"נ אם היה שליו להולכה לא היה צריך לשבור הלוחות שהרי בעת עשיית העגל היו כפנויה ואם הי' כשליח לקבלה מה תועלת בשבירת הלוחות שכבר נחשבו כא"א משעת הקבלה (ומצאנו שהקשה כן גם בספר יפ"ת ע"ש) ולכן כתב שדברי המפורשים צדקו יחדיו שהקידושין היה בבית מצרים ע"ת לקבל הלוחות דכתיב בהוציאך את העם ממצרים תעבדון כו' וכיון שנשברו הלוחות נתבטלו הקידושין למפרע ונדונית כפנוי ואח"כ היו קידושין חדשים על ידי לוחות שניות עכ"ד פח"ח ולדבריו נ"ל דאע"פ שכבר קבלו התורה על הר סיני מ"מ זה לא היה רק דברים בעלמא ועיקר התנאי היה על קבלת הלוחות ואפשר שרמז לו במ"ש תעבדון את האלקים על ההר הזה רמז ללוחות דכתיב בהו מזה ומזה הם כתובים וע"ד שדרשו חז"ל בפסוק לדעת מה זה כו',

ועתה תחזה כי נוסח הברכה עולה כהוגן דודאי הקדוש ברוך הוא לא הפך הסדר והקדים הקידושין תחלה בבית מצרים ע"ת שקיבלו הלוחות ואחר כך היה החופה על ידי כפיית ההר כגיגית אך כשלא קיבלו הלוחות הראשונות ונשתברו נתבטלו הקידושין הללו שעל ידי בית מצרים ולא נשארה רק החופה לבדה שאין תנאי בחופה ואחר כך נתחדשו הקידושין בלוחות שניות וממילא נתהפך הסדר וקדמה החופה לקידושין ושפיר אמרינן מקדש עמו ישראל על ידי חופה וקידושין והוא כפתור ופרח בעזה"י,

ונראה שיש לנוסח ברכה זו רמז בכתוב בפרשת וזאת הברכה אף חובב עמים כל קדושי בידך והם תוכו לרגלך ישא מדברותיך תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב ובס' כתובה כתב לפרש אף חובב עמים שהחזיר עליהם התורה אף על פי כן כל קדושי הקידושין נעשו על ידיך בשעה שהם תוכו לרגלך במעמד הר סיני שכפה עליהם הר כגיגית כמ"ש רש"י שם וגבי החופה כתיב בידך מפני שהחופה אין נעשית על ידי שליח אבל התורה שהם הקידושין נעשים ע"י שליח עכ"ל ולפי ז"ל דמפרש כל קדושי על החופה קשה למה אפקי לחופה בלשון קידושין ולא בלשון נישואין אבל לפי דרכנו יומתק הענין שהכתוב מסדר והולך סדר הקידושין והחופה ומתחלה אמר כל קדושי בידך דהיינו הקידושין היו ע"י בית מצרים ע"ד שאמר הכתוב ושלחתי את ידי כו' ונתתי את חן העם בעיני מצרים כו' ואח"כ אמר והם תוכו לרגלך ישא מדברותיך דהיינו במעמד הר סיני ששם תווק אותם לרגלי ההר ישא ה' שם נשואין מדברותיך מדברי הקדוש ברוך הוא בעצמו דנשואין ע"י שליח לא מהני ואחר כך אמר תורה צוה לנו משה מורשה דהיינו מאורסה שהיה דוגמת אירוסין שהקידושין ראשונים נתבטלו על ידי שבירת הלוחות הראשונות ושב שנית לקדשם ע"י משה רבינו ציר נאמן בקבלת התורה ובלוחות שניות הרי שתחלה אמר ישא מדברותיך שהוא ענין הנשואין ושוב חזר לענין אירוסין תורה צוה לנו משה מאורס"ה ועד"ז תיקנו גם כן בנוסח הברכה על ידי חופה וקידושין שבאמת שכך עלה הענין שקדמה החופה תחלה,

ומ"מ אנו שפיר עבדינן לקדש תחלה קודם החופה לפי המחשבה שעלה לפנינו יתברך להקדים הקידושין תחלה דכתיב כל קדושי בידך, ובזה א"ש מה שתקנו מקדש עמו ישראל כו' כיון שיש כאן חופה כבר יש כאן נשואין אך לפי מ"ש א"ש לפי מ"ש בשאלות תשובות משאת בנימין והביאו הב"ש באה"ע סימן ס"ד שחופה קודם קידושין לא מהני למשוי' נשואה, ולכן אף על פי שהיה כאן חופה גם כן לא הועילה רק נשארו בדוגמת אירוסין לבד, ובזה מיושב מ"ש בסוף ספר פרשת דרכים שהעלה מסוגי' דיומא דקדושת ישראל לא היה רק אירוסין עד שנבנה בית הבחירה ולכאורה הוא סותר למ"ש המפורשים שכפיית ההר היה כענין חופה וכן מורה נוסח הברכה ולפי מ"ש א"ש דמ"מ נשארו בדוגמת אירוסין רק שאחר הלוחות שניות שהיו הקידושין נעשו הנשואין על ידי המשכן או בנין בית הבחירה,

ואמנם לכאורה יקשה במ"ש ז"ל דכפיית הר כגיגית היה דוגמת חופה שהרי היה באונס וחופה באונס לאו כלום הוא ואם נאמר שבאמת לא היה החופה על ידי כפיית ההר רק במשכן וכמ"ש מהרש"א ז"ל אם כן יקשה עלינו נוסח הברכה שמקדימין חופה לקידושין. ולולי דבריהם ז"ל היה נראה לפענ"ד דא"ש על פי מ"ש בתרגום יונתן בפסוק ואשא אתכם על כנפי נשרים שבעת יציאת מצרים נשאו אותם עננים למקום בה"מ ואכלו שם פסחיהם עכ"ל ע"ש,

והנה מבואר בש"ס ובאה"ע דהבאה לביתו מיקרי חופה ובזה יש לכוון במקרא ואשא אתכם כו' ר"ל שהיה ענין נישואין והיינו ואביא אתכם אלי שהיא הבאה לביתו דמיקרי חופה ואחר כך אמר והיה אם שמעו כו' והייתם לי סגולה כו' שמ"ש והייתם היינו ענין קידושין הנעשה על ידי קבלת התורה ע"ד ויצאה והיתה ולכן אמר והייתם לי משום דבקידושין בעינן ידיים מוכיחות ועד"ז כתב במג"ע וארשתין לי כו' ומבואר גם כן שהכתוב מקדים הנשואין שהוא החופה לקידושין כנוסח הברכה וליכא מידי דלא רמיזא באורייתא,

ובהכי א"ש מה שהקשינו לעיל דכיון שהיו הקידושין בבית מצרים מה הועיל בשבירת הלוחות שהרי התנאי היה תעבדון את האלקים על ההר הזה וכיון שקבלו הדברות על הר סיני הרי נתקיים התנאי ולפי מ"ש ע"פ מה שמבואר באה"ע ריש סימן ק"ז בב"ש שם דעת הפוסקים במקדש ע"מ שאתן לך מאתים זוז ונתנם בע"כ לא הוי נתינה ולפי"ז הרי לא נתקיים התנאי בקבלת התורה על הר סיני דנתינה בע"כ הוא ול"ש נתינה.

[מתוך הקדמת הגרא"ז מרגליות לספרו שו"ת בית אפרים חלק אבהע"ז]

שם לג, ז. וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה ואל עמו תביאנו ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה.

הקשר בין הודאת ראובן לחיתר הנידוי של יהודה

בש"ס דמכות [דף יג:] היו עצמותיו של יהודה מגולגלות בארון עד שביקש עליהן משה רבינו רחמים שנאמר שמע ה' קול יהודה, ומה אמר, מי גרם לראובן שיודה, יהודה,

הדברים תמוהין, כיון דנענש יהודה על הנידוי שאמר וחטאתי לך כל הימים, מה מועיל הא דגרם שיודה, ואם בזה [י](ת)כופר עונו הי' לומר שיהודה עצמו הודה על חטאו שאמר צדקה ממני,

ונ"ל דבש"ס כתובות (דף סט.) אהא דקאמר רבי ענן ובשמתא מאן דלא אמר לי¹, הקשו התוס'² א"כ אף אם יאמר לו יהיה בשמתא דנידוי על תנאי צריך התרה, ותימצו דבדבר שאפשר לו לקיים אינו בנידוי, וכאן גבי יהודה היה לו לחשוש שמא יקרהו אסון ולא יהיה אפשר לקיים דבריו לכך חייב נידוי אף שחזר בשולם,

והנה באמת יש לתמוה על יהודה שקיבל על עצמו נידוי כזה דהיינו בעוה"ב בדבר שיש ספק אם יתקיים תנאי הנידוי, אמנם צריך לומר שיהודה ידע בעצמו שלא יצא תקלה מתחת ידו ואמנם חזינו הרבה צדיקים אשר יצא מתחת ידם תקלה כמו שהוכיחו התוס' במסכת חולין דף ז'³ בד"ה אין הקב"ה מביא תקלה ע"י, מכמה צדיקים שיצא מתחת ידם תקלה, כגון שמעון בן עזאי שהרג עד זומם וכדומה, ע"ש מה שחילקו בין מידי דאכילה לשאר דברים⁴,

וא"כ הא דקשיא לן במה בטח לב יהודה לקבל על עצמו נידוי, אמנם כבר נודע מאמר חז"ל כל המזכה רבים אין חטא בא על ידו, וכיון שעל ידו הודה ראובן אין חטא בא על ידו, ולכך קיבל על עצמו את הנידוי שהיה לבו בטוח שלא יצא תקלה מתחת ידו, וכיון שקיים תנאו אין נידויו נידוי, והבן זה.

[ישועות יעקב על התורה לפרשת וזה"ב]

שם לג, יא. בדרך ה' חילו ופועל ידיו תרצה מחץ מתנים קמיו ומשנאיו מן יקומו.

בהן שיבשה ידו ועדיין היא קיימת עבודתו שעבד כשרה? – ובדין אם יבש כחצר דמי

"הנה כת"ה העיר העיר בראיה נחמדה כיון דלפני דברי הרופא ה' הביצה יבישה, ולפי מה דמבואר בש"ס קידושין דף כ"ד: דאע"ג דאין תמות וזכרות בעופות מ"מ יבשה גפה פוסל בעוף, א"כ מוכח דיבשה הוי כחצר לגמרי, א"כ ממילא אם הרופא ניתח אותה הוי כלא עשה שום פעולה ולכולי עלמא יהיה מותר גם להחולקים על הר"ת,

ואמנם בשו"ת חסד לאברהם העיר בראיה זו לענין אחד שיבשה ידו השמאלית ר"ל אם רשאי להניח תפילין, והעיר די"ל דחשיב כנקטע כנ"ל, אולם בשו"ת בית שלמה אעה"ז סי' קמ"ח העיר על דבריו מדברי הרשב"א בקידושין שם בשם הראב"ד דרק בעוף שכל כוחו בכנפיו חשיב יבש כחצר,

אולם הנראה דגם לדברי הראב"ד אין סתירה לדברי כת"ה, דהא אברי הזרע הפוסל בהם פצוע דכא הוא משום דתלוי בהם הלידה כמבואר בש"ס יבמות דף ע"ה ודף ע"ו, א"כ אם יבשה ואינה ראויה לפעולה שפיר הוי כחצר, וממילא אפילו להחולקים על הר"ת י"ל דדמודו דבכה"ג דכשר אם נוטל אותם אח"כ,

¹ לשון הגמרא שם, "שלא ליה רב ענן לרב הונא, הונא חברין שלם כי אתיא הא איתתא לקמך אגבה עישור נכסי, הוה יתיב רב ששת קמיה אמר ליה [ר' הונא לר' ששת] זיל אימא ליה ובשמתא יהא מאן דלא אמר ליה, ענן ענן ממקרקעי או ממטלטלי? ומאן יתיב בי מרזיחא ברישא? אזל רב ששת לקמיה דרב ענן, אמר ליה מר רבה ורב הונא רביה דרבה, ושמותי שמית מאן דלא אמר ליה ואי לאו דשמית לא הוה קאמינא, ענן ענן ממקרקעי או ממטלטלי ומאן יתיב בי מרזיחא ברישא."

² שם ד"ה ובשמתא.

³ לפנינו ליתא שם אלא בדף ה: בד"ה צדיקים עצמן, ומש"כ אח"ז שמעון בן עזאי הוא כפי הנראה טעות הדפוס או המעתיק, וצ"ל יהודה בן טבאי כדאיתא בש"ס לפנינו, ודו"ק.

⁴ כוונת הגאון ז"ל היא להבהיר שממאמר חז"ל זה דאין הקב"ה מביא תקלה ע"י הצדיקים א"א להסתייע בנידון דידן היות והתס' שם חילקו בין מידי דאכילה למידי אחרינא, והיינו דכתבו שם דדוקא במידי דאכילה מציל הקב"ה צדיקים מתקלה לפי שגנאי הוא שיאכל צדיק דבר האסור, אבל במעשה וכדו' אין את הכלל הזה, וכההיא דר"י בן טבאי שהרג עד זומם, ורבי ישמעאל שקרא והיטה, ויתר על כן ביארו התוס' בפסחים קו: דאפילו במידי דאכילה, אם אין האיסור באוכל מצד עצמו אלא מצד הזמן, וכההיא דהתם שטעם קודם הבדלה, נמי אין הכלל הזה, וא"כ הכא מוראדי שא"א לומר שסמך יהודה בן יעקב עצמו על זה, וא"כ קשה כיצד נטל על עצמו דבר כה חמור, ודו"ק.

ומאז העירותי מירושלמי יומא פ"ב ה"ג, ואח"כ ראיתי שהאמרי יושר וגם שמעתי שהחלקת יואב העיר בזה, דשם מבואר מעשה באחד שיבשה זרועו ולא הניחה לקיים מה שנאמר בברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה עיי"ש, ולהנ"ל הלא יבש הוי כחסר ואיך עביד עבודה, ולדעת הראב"ד הנ"ל ניחא,

מלבד זה י"ל התם לא היה יבשה ממש ועל כן לא נפסל לעבודה, וכן מבואר בפ"י הפני משה שם, ולא היה כ"כ שנפסל לעבודה אלא שלא היה בו הרבה כח עיי"ש, [ויש להעיר עוד מש"ס יומא כ"א: וכשנכנסו נכרים להיכל יבש שנאמר ופרח לבנון אומלל, אלמא דיבש קרוי אומלל והוי כנכרת⁵].

אך בעיקר שיעור יבש יש לעיין ע"פ הש"ס חולין דף מ"ו: אבל ריאה דלא קא שליט בה אוירא הדרא בריא, ועיין בטור יו"ד סי' ש"ט ובב"ח שם, אך בכלל דברי כת"ה נאמרו בטו"ט ודעת בבירור להלכה להתירא, רק הליות שקשה עלי העיון דנתי קצת רק בפרט הנ"ל.

[שו"ת דובב מישרים ח"ג סי' כ"ב]

כהן שנודע שהוא חלל – האם צריך להחזיר דמי פדיון בכור והאם הבכור צריך לחזור לפדות את עצמו?

בדבר השאלה באחד מקהלתו שנתברר שהוא כהן חלל בן גרושה ורבים ורבים פדו אצלו בכור אדם, ועל כן נפשו בשאלתו אם אותן שפדו אצלו מחויבין לפדות את עצמם עוד הפעם, וגם אם מחויב להחזיר להם דמי הפדיון שנטל,

וכבודו פלפל בזה בטו"ט ובהשכל אם יש לדמותו לעובד עבודת קדשים ונמצא בן גרושה ובן חלוצה דעבודתו כשרה כמבואר בקידושין דף ס"ו: והביא ריאה ממשנה דמכות [ב.] מעידין אנו באיש פלוני שהוא בן גרושה או בן חלוצה דלוקה, ואם נימא דמחויב להחזיר הפדיון א"כ איך קאמרה המשנה סתם דלוקה, הא בכה"ג שמחזיר דמי הפדיון באו לחייבו ממון, א"כ הם מחוייבים לשלם שרצו להפסידו⁶ וממילא משלם מלקי לא לקי, אלא ע"כ שהפדיון שפיר מהני כיון שלא נודע אז שהיה בן גרושה ובן חלוצה,

אך באמת לדעתי אין סברא כלל לומר כן דגם לענין פדיון בכור יהיה חלל חשיב ככהן, דבעבודה שאני משום דכתיב בברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה, משא"כ לענין שאר דברים בודאי דינו כזה, וכן מבואר בש"ס מכות דף י"ב. עד כאן לא קאמר ר"י התם דכתיב בברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה אפילו חללין שבו אבל הכא אפילו ר"י מודה, ועיי"ש ברש"י ז"ל פועל ידיו תרצה, עבודותיו כשרות, אבל לענין שאר דברים אינו כהן, הרי מבואר כדברינו,

והנ"ל ריאה לזה דהא דעת הרמב"ם ז"ל בפ"ו מהל' ביאת מקדש ה"י דגם לאחר שנודע שהוא בן גרושה ובן חלוצה אם עבד עבודתו כשרה עיי"ש, א"כ אם נימא לענין פדיון הוא חשיב ככהן ויכול לקבל דמי פדיון, א"כ ממילא גם הוא בעצמו יהיה פטור מפדיון כיון דקדושת כהן עליו,

ובאמת מצינו להיפוך בש"ס בכורות מ"ז: דמבואר שם דכהן שמת והניח בן חלל, דרב חסדא אמר דהבן חייב לפדות את עצמו ורבה בר רב הונא ס"ל דאינו חייב לפדות את עצמו, ומבואר שם דפליגי במת האב בתוך ל', וקיי"ל כר"ח דחייב לפדות את עצמו כמבואר בשו"ע יו"ד סי' ש"ה סעיף י"ט, ואפילו רבה בר רב הונא דס"ל דפטור, הוא רק משום דמצי לומר אתינא מכח גברא דלא מצית לאשתעווי דינא בהדיה, אבל לעולם גם הוא ס"ל דחלל חשיב כזה, רק כיון דהאב הוא כהן על כן פטור, עיי"ש ברש"י ז"ל בן חלל כישראל דמי וחייב בבכורה, ואי נימא דגם לענין פדיון חשיב ככהן אמאי חייב הוא בעצמו בפדיון, ואי משום שנודע, הא לדעת הרמב"ם אפילו בנודע עבודתו

⁵ עיי' מצודת ציון על הפסוק שם בנחום [א, ד.] שכתב "אומלל, ענין כריתתה כמו כי אומלל אני", ולדעתו אין דברי רבנו עולים יפה, כן פירש גם כן שם בתהילים [ו, ג.] שהוא ענין כריתתה כמו ימולל ויבש לקמיה צ', והוא מלשון מילה [וכאמור בריש פר' בלק לפי חלק מהמפרשים על "והוא יושב ממולי"], ושם בפרק צ' כתב המצודות ציון דימולל הוא ענין כריתתה כמו כי אמילם דלקמיה קיה, ואם כן כיצד נאמר כאן דאומלל הוי משמעו יבש, והרי לשיטה זו יקשה מדוע קתני ימולל ויבש דהוי כפילות, אולם המענין שם בתהילים ברש"י על הפסוק יראה שרש"י מפרש "נשחת ודל כח, כמו היהודים האמללים דעזרא.", אולם לפי דברים אלו גם כן יקשה לכאורה שאי אפשר לדברי רבינו לומר כן, שהרי דל כח היינו שלא יבש ממש וכמו שביאר רבינו את דברי הגמרא דיומא, ואם כן יסתרו דבריו אלו את אלו בפירוש המילה אומלל, אולם עיין במצודת ציון שם שביאר דאומללים היינו "הנכרתים וחלושים כמו כי אומלל אני", ולפי דבריו אלה נוכל אולי ליישב את דברי רבינו, וצ"ב.

⁶ עיין במפרשים שם, וכמדומה לי שבערוך לנר הקשה דמדוע לא נאמר דחייבין לשלם לו ממון משום שבאו להפסידו דמי תרומות ומעשרות שיקבל מכאן ואילך, ותירץ דמשום דאינו דבר קצוב, ומשמע דבלאו הכי היינו יכולים לדונם על כך, אלא הטעם הוא דמשום דאינו דבר המסויים שיש לו סכום וקיצבה, ואם כן אי אפשר לדונם כלל על מה שבאו להפסידו את דמי הפדיון, שהרי בכלל זה יש גם מה שבאו להפסידו בעתיד ואין זה דבר הקצוב ואין אנו יכולים לדון אותם בכך ושפיר מובן ואזלא ראיית הרב השואל לכאורה, וצ"ע, ועיי' לקמן הביא רבינו את הדברים בשם הריטב"א ודן בהם עיי"ש שכתב דמה שצריך להחזיר היינו שכבר פדו אצלו הוי שפיר מידי דקייין, וממילא זהו ודאי הפסד שרצו להפסידו בידים וע"ז ודאי יש להקשות דיתחייבו, [הגם דלכאורה שוב יכולים הם לטעון דבאו להפסידו כל דמי פדיון, וגם הראוי לבוא, וא"כ הוי אינו קצוב ושפיר א"א לחייבם והוי עדות שא"א יכול להזימה לכאורה וצ"ע בכ"ז, ודו"ק.

כשרה, וא"כ אמאי פוסק הרמב"ם בפ"א מהל' בכורים ה' י"ב כר"ח דחייב לפדות את עצמו, אלא ע"כ דלענין פדיון חשיב כזר וממילא גם לענין לפדות אצלו הוי כזר,

ולכאורה י"ל דהנה דבר זה אם גם לשאר דברים חשיב חלל כהן, תליא בפלוגתא בש"ס קידושין שם דפליגי מאיזה קרא ילפינן דבן גרושה ובן חלוצה שעבד עבודתו כשרה, דלאבוא דשמואל דיליף מקרא דברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה, ממילא מקרא זה לא ילפינן רק על עבודה, כמבואר ברש"י מכות הנ"ל דפועל ידיו משמע רק עבודה, אבל למאן דיליף מקרא דובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם וכו', אלא זה כשר ונתחלל, א"כ עיקר הטעם הוא משום שהיה מוחזק אצלנו ככהן על כן עבודתו כשרה, ממילא י"ל דגם לענין שאר דברים חשיב ככהן, וגם לענין פדיון כל זמן שפדו אצלו חשיב שפדו אצל כהן גמור משום שהיה כהן בימים ההם, וכן מבואר בירושלמי תרומות פ"ח על דעתיה דרב בלבד על קדשי מקדש, על דעתיה דר"י אפילו בקדשי גבול, ואפילו בזמן הזה ע"ש, הרי מבואר כדברינו,

והנה לענין אם כשר עבודתו אחר שנודע הוא להיפוך, דלמאן דיליף מקרא דובאת וכו' אינו כשר רק מה שעבד עבודה בשעה שהיה מוחזק לכהן, אבל למאן דיליף מקרא דברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה ממילא כשר עבודתו גם לאחר שנודע שהוא חלל, וכמו שביאר הכסף משנה שם בפ"ו מהלכות ביאת מקדש ה"י, וא"כ לפי"ז לענין שאר דברים לאחר שנודע שהוא חלל ממ"נ לא חשיב ככהן, דאם ניליף מקרא דברך ה' חילו א"כ רק לענין עבודה חשיב ככהן, ואם נילף מקרא דובאת א"כ כל זה הוא קודם שנודע, אבל לאחר שנודע לא מהני כנ"ל, א"כ שפיר בכהן שנודע שהוא חלל מחויב שפיר לפדות את עצמו ממ"נ כנ"ל, אבל קודם שנודע שהוא חלל שפיר י"ל לכאורה דספק הוא מאיזה קרא ילפינן, ואולי ילפינן מקרא דובאת אל הכהן א"כ גם לשאר דברים חשיב ככהן, ומועיל מה שפדו אצלו, ומספיקא אינם מחויבים לפדות עוד הפעם כמו בכל ספק, משום שהמוציא מחבירו עליו הראיה כמבואר בבכורות דף מ"ח,

אולם באמת זה אינו, דהא הרמב"ם ז"ל הכריע דהלימוד הוא מקרא דברך ה' חילו, וממילא קפ"ז לענין שאר דברים דהיינו קדשי הגבול אינו חשוב ככהן כמבואר בירושלמי הנ"ל, וא"כ נראה דמחויב להחזיר דמי הפדיון שלקח, והבכורים מחויבים לפדות את עצמם עוד הפעם,

מלבד דעת הריטב"א ז"ל בקידושין שם דהא דחלל שעבד עבודתו כשרה הוא רק בספק בן גרושה, אבל ודאי חלל עבודתו פסולה ע"ש, וגם הלא דעת הרמב"ם ז"ל בהל' תרומות דאפילו לענין תרומה, כהן שאכל תרומה ואח"כ נודע שהוא חלל משלם קרן ואינו פטור רק מחומש ע"ש ובכסף משנה שם, וא"כ בנידון דידן בודאי מחויבים לפדות את עצמם עוד הפעם,

והנה ראיתי בשער המלך הל' ביאת מקדש שתמה על הרמב"ם דס"ל דגם לאחר שנודע עבודתו כשרה, וא"כ איך אמר ר' טרפון לר"ע את דימיתו לבעל מום ואני דימיתיו לבן גרושה ובן חלוצה דעבודתו כשרה, כן במקוה כל טהרות שנעשו על גביו טהורות, ולדעת רבינו מה משל הוא זה, דבן ובן חלוצה שאני דאפילו עבד אחר שנודע כשרה, משא"כ במקוה דאם עבד אחר שנודע שנטמא עבודתו פסולה כדקיי"ל⁷ טמא מחלל עבודה ע"ש,

והנ"ל דהנה י"ל לפי מה דיליף דחלל אינו מחלל עבודה משום דכתיב בך ה' חילו ופועל ידיו תרצה, א"כ מאי נפק"מ אם נודע או לא, דהא גם בלא נודע הא מ"מ הפסול היה ועכ"ז אינו מחלל עבודה, א"כ גם אם נודע תהיה עבודתו כשרה כמו דס"ל להרמב"ם באמת כן,

אך באמת מצינו לר"ע דס"ל לחלק בזה, דאע"ג שנתגלה הפסול למפרע מ"מ כיון דלא נודע הפסול מרצה, כמבואר במתני' דזבחים דף ק"ג: א"ר עקיבא מדבריו למדנו שהמפשיט את הבכור ונמצא טריפה שיאותו הכהנים בעורו, וברש"י ז"ל שם ואפי' שפסול זה היה קודם הפשט, הואיל ולא ניכר עד אחר הפשט יאותו הכהנים בעורו, אלמא דס"ל לר"ע דפסול שלא נודע ממנו חשיב כמאן דליתא שום פסול כלל, וא"כ לפי"ז לר"ע שפיר יש לחלק, דאע"ג דגלי לן קרא שחלל שעבד עבודתו כשרה, מ"מ י"ל דרק בלא נודע אז שהוא חלל, ונהי דאח"כ נתגלה למפרע שהוא חלל, מ"מ כל זמן שלא נודע בבירור חשיב כאילו לא היה פסול כלל כנ"ל, וא"כ לפי"ז שפיר פריך ר"ט לר"ע את דימיתו לבעל מום ואני לבן גרושה ובן חלוצה, משום דלר"ע לשיטתיה שפיר איכא למילף מבן גרושה ובן חלוצה, ואין לומר דהתם שאני משום דגם לאחר שנודע אינו מחלל כקושיית השער המלך הנ"ל דזה אינו דהא לר"ע שפיר י"ל דרק קודם שנודע אינו מחלל משום דלא נתגלה עדיין הפסול וחשיב ככהן גמור משום דהוא אזיל בתר הידיעה, משא"כ הרמז"ל דס"ל בפ"ט מהל' פסולי המוקדשין ה"ט כרבנן דפליגי אר"ע במתני' שם דיצא העור לבית השריפה⁸, ורק לענין בכור בעל מום פוסק כר"ע כמבואר בהל' בכורות פ"ג ה"י, והיינו כיון דנתגלה שיהיה פסול למפרע חשיב כנודע מקודם, וא"כ הכ"נ כיון דנתברר שהוא חלל למפרע חשיב כאילו היה נודע מעיקרא, ועכ"ז גילתה לנו התורה דאינו מחלל עבודה, א"כ גם בנודע ואח"כ עשה עבודה אינו מחלל, דאין חילוק לדיון בין נודע ללא נודע כנ"ל, ומשום הכי לדיון באמת לא ילפינן מקוה שחסר מבן גרושה ובן חלוצה, וקיי"ל דטמאים למפרע כדס"ל להרמב"ם ז"ל בפ"י מהל' ממקוואות וכדקיי"ל בשו"ע ודו"ק,

⁷ במהדורת מכון דובב מישרים צוין כאן לש"ס דזבחים דף ט"ו: וברש"י בדף ט"ז. ד"ה טמא ע"ש ודו"ק.

⁸ והיינו מתני' הנזכרת מקודם דזבחים דף ק"ג: דא"ר עקיבא דאם נודע שהוא טריפה רק לאחמ"כ שהפשיטוהו, שפיר יאותו הכהנים באורו, ורבנן פליגי עליה וס"ל דיצא לבית השריפה, ע"ש ודו"ק.

והנה כעין הערת כרומ"ע העיר הריטב"א ז"ל במכות שם בישוב קושייתו דאמאי לא תני פסולי קהל כגון נתין וממזר, ותיירץ כנ"ל דקשה אמאי לוקה ואיני משלם הא מפסיד ליה אכילת תרומה, עיי"ש שתיירץ ג' תירוצים וי"ל דזה משמיענו המתני משא"כ בממזר ליכא שום רבותא עיי"ש,

והנה לפי התירוץ הא' של הריטב"א ז"ל שם משום דהוי מידי דלא קייץ, , גם לפי תירוץ הב' משום דהוי גרמא בעלמא היא, מ"מ קשה עדיין קושיית כרומ"ע דמ"מ הפסידו שמחוייב להחזיר דמי הפדיון, וזה שפיר הוי קייץ וגם לא חשיב גרמא רק מפסיד ממש, כעין קושית השער המלך שם שהקשה לדעת הרמב"ם דחלל שאכל תרומה ואח"כ נודע דמחוייב להחזיר דמי הקרן, עיי"ש שכתב שהתירוצים הללו אינם עולים על קושייתו,

אולם לדעתי ע"כ העיקר כתיירוץ הג' של הריטב"א ז"ל שתיירץ דאי אפשר לקיים הזמה לחצאין עיי"ש, דהנה בירושלמי סנהדרין פ"א ה"א מבואר דחד בר נש סאב לחד כהן, אתא קמי ר"י ואוכליה חולין, עיי"ש דצריך לשלם לו חולין, א"כ מה לי אם סאב ליה או העיד עליו שהוא בן גרושה ובן חלוצה דיהיה מחוייב לשלם, אלא ע"כ דבהזמה שאני שאין הזמה לחצאין, וממילא גם קושית כ"ת מיושב, כנ"ל,

ואחרי שכתבתי זאת ראיתי בפתחי תשובה על יו"ד סי' ש"ה אות ה' שהביא בשם שו"ת יד אליהו שנסתפק בזה אם צריך להחזיר דמי הפדיון שלקח, אבל עכ"פ הדבר פשוט דמחוייב לפדות את עצמו עוד הפעם.

[שו"ת דובב מישרים ח"א סי' מ"ז]

לפרשת בראשית

בראשית א, כח. ויברך אותם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרומשת על הארץ.

האם כשחושש שהמשדוכת לו מעל מ' שנה יכול לבטל השידוך מטעם פו"ר?

על דבר שאלתו בבחור אחד שהתקשר עצמו ובא בקשר שידוכין עם בתולה אחת, וכאשר חקרו קודם כתיבת התנאים על שנות העלמה אצל מכיריהם, השיגו בחקירה שהיא כבת כ"ח שנה, אולם כעת נודע להם שהיא בת ל"ח וחושש ג"כ אולי היא בת ארבעים, ועל כן נפשו בשאלתו אם ישלו בכח ע"פ תורתנו הקדושה לנתק הקשר,

והנה כת"ה העיר מש"ס ב"ב דף קי"ט: דמבואר שם דאם ניסת בת עשרים יולדת עד ארבעים, בת ארבעים שוב אינה יולדת, ועיין שם בפירוש רשב"ם וביותר מבואר ביד רמ"ה בזה"ל, למאי נפק"מ למיפרש ממנה משום פריה ורביה, וא"כ מבואר דאסור לישא אישה שהיא יותר מארבעים שנה, וכן מבואר בשו"ת חת"ס ח"ו סי' מ"ז, עיי"ש שפסק דהשידוך בטל בכה"ג....

ובגוף הדבר העיר כת"ה די"ל דבזמן הזה נשתנו הטבעיים, והביא מהמג"א ז"ל בסימן קע"ג סק"א, וא"כ י"ל דבזמן הזה אפילו ניסת אחר עשרים יולדת לאחר ארבעים,

הנה כעין דבריו מבואר בספר תשורת ש"י מהד"ת סי' ע"ב, והביא מהתוס' ע"ז דף כ"ד: ד"ה פרה שכתבו דעתה נשתנה העת ופרה בת שתי שנים יולדת עיי"ש, וי"ל דגם בזה נשתנה העת,

ואין להקשות א"כ מאי פריך הש"ס בב"ב מבנות צלפחד, היינו משום דקים ליה להש"ס דלא נשתנה הטבע מאז ועד זמן הש"ס, ומ"מ מזמן הגמ' ועד עתה שפיר י"ל דנשתנה, והראיה דהרי הא דהיולדת לט' אינה יולדת למקוטעין יליף בש"ס נידה דף לח: משמואל ותהר חנה ותלד בן, אלמא דקים ליה להש"ס דמאז ועד זמן הגמרא לא נשתנה, ועכ"ז מבואר באהע"ז סי' קנ"ו שעכשיו נשתנה ויולדת למקוטעין עיי"ש, וא"כ י"ל דבזמן הזה שפיר חשיבה בכלל יולדת גם לאחר מ',

מ"מ אחר דמדברי החת"ס הנ"ל מבואר דיכול לבטל השידוך מטעם זה, א"כ נראה דפשיטא ליה דגם בזמן הזה לא נשתנה הטבע בענין זה, וכן מבואר בבית מאיר בצלעות הבית סי' י' דלא אמרינן דנשתנה בזמן הזה רק מה דחזינן דנשתנה, ועל כן הדבר פשוט דבכה"ג דהיא בת מ' יוכל לבטל השידוך,

ועל כן בנידון דידן אם החתן מסופק באמת אולי היא בת מ', אזי יכול לדרוש ממנה שתברר שאינה בת מ', ואם לא תברר שאינה בת מ' אזי י"ל דחשיב כאילו נודע בבירור שהיא בת מ', דוגמת הירושלמי המובא בכסף משנה בפ"ג מהל' סוטה דאם אמרה איני שותה חשובה כבדוקה שהיא טמאה ע"ש,

אולם אם באמת היא רק בת ל"ח שנים, קשה לפני להכריע היתר לנתק הקשר, ועכ"ז יוכל כת"ה להתייעץ עם רב מובהק אולי יכריע הוא כדעת כת"ה.

[שו"ת דובב מישרים ח"א סי' י"ג ועי"ש בסי' שאח"ז ודו"ק.]

שם ג, יט. בזעת אפיך תאכל לחם עד שובך אל הארמה כי ממנה לקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב

ניתוחי מתים – טעמי האיסור ושאינו דוחה פיקו"ג

"יקרתכם השגתי מהנבלה שנעשה בפראזעקטארים דעירכם שלוקחים בשפיטעלער [- בתי חולים] מתי ישראל ומפשיטים הבשר מהגוף ע"י בישול, והבשר הולך לטמיון, ובשקעלעט [- שלד העצמות] הנשאר עוסקים הרופאים להתלמד, ואחרי בקשת קרובי המת נותנים העצמות לקבורה, ונבהלתי מאוד מהשמועה אשר תסמר שערות לבזות המתים באופן מבהיל כזה,

הנה אך למותר לתאר חומר האיסור כמבואר בשו"ת נוב"י תניינא סי' ר"י, ובדבר שכתבתם אם בבשר לבד יש חיוב קבורה, הנה הדבר פשוט שמצות קבורה רובץ גם על הבשר, ועי' בש"ס תמורה דף ל"ד. דפריך אהא דכל הנקברין אפרן אסור מבשר המת שהופרך דטהור מאי לאו טהור ומותר וכו', עכ"פ מבואר דבשר המת הוא מהנקברין וז"פ,

ועי' בתוי"ט פ"ב דאבות מ"ז שהנפש מצטער בניוולו של גוף, [ועי' מה שהביא שם בשם הכלבו⁹, אך צ"ע מש"ס שבת דף י"ג: דמוכח דהבשר עצמו של המת מרגיש באזמל מלבד הנפש,¹⁰

ומה שרופאי ישראל עושין זאת ואומרים דהוי בכלל פיקוח נפש בכדי להתלמד בשימוש זה חכמת הרפואה והנתוח, זה אינו, דאף אם נימא דזה הוי בכלל פיקוח נפש, אפ"ה לא הותר בשביל זה בזיון המת, ועי' בחולין דף צ"ב: דחשיב ממצוות שקבלו עליהם בני נח שאין שוקלין בשר המת במקולין כו', וכבר ביארו דמשום הכי גם בני נח מקיימין מצות קבורה משום דהוא מצד השבת גזילה כמבואר במד"ר פ' בראשית שאמר הקב"ה לאדם הראשון כו' כי עפר אתה ואל עפר תשוב, א"ל הקב"ה קומץ עפר שנבראת ממנו לא גזילה הוא בידך וכו', א"כ מי שאינו קובר מלבד האיסור החמור דניוולו הוא עובר על גזל,

וכבר נודע מהשיטמ"ק ב"ק דף פ'. דאיסור גזל לא הותר גם משום פקוח נפש¹¹, ועי' בש"ס ב"ק דף ס': דאין להציל עצמו בממון חברו,

עוד י"ל לפי מה דמבואר בירושלמי דנזיר פ"ו ה"א דכהן גדול מצווה אקבורת מת מצוה, דמי שהוא מצווה על קללת ה' מצווה על מצות קבורה, וא"כ כיוון דהוקש עוון זה דקבורה למגדף דהיא מעבירות דיהרג ועל יעבור, על כן מוכח דלא הותר עוון דביזוי המת אפילו במקום פיקוח נפש ברור, ובפרט דניתוח זה לא הוי בכלל פיקוח נפש כמבואר בנוב"י תניינא הנ"ל.

[שו"ת דובב מישרים ח"א סי' נ"ח]

⁹ זה לשון התוי"ט שם בשם הכלבו, [הכלבו כתב דבריו בספרו בסי' קי"ד] "שוב מצאתי בס' כל בו בהלכות אבל, שכתב בטעם הקבורה שהוא מפני שקשה לנפש כשתראה הגוף מתבזה ומוטל בלי קבורה. ועל דרך זה אמרו קשה רמה למת כמחט בבשר החי והדמיון הזה דמיון במציאות הקושי לא בדמותו. עכ"ל, גם מצאתי בתשובת הרשב"א סי' שס"ט שכתב ג"כ בפשיטות שאין צער למת באזמל, והחנוטין יוכיח." ובקושיית רבינו הנה עיין שם בהגהות הגרעק"א שציין לשו"ת שבות יעקב ח"ב סי' צ"ז שהקשה כקושיית רבינו על הרשב"א, דשם נשאל אם מותר לשפוך סיד על גוף הנפטר בכדי שיתעכל גופו מהרה ויוכלו לקברו אצל אבותיו, ובלא"ה א"א מפני ריח רע שנודף, ודחק שם בלשון הרשב"א דבכה"ג אין הכוונה שאינו מרגיש הכאב, אלא דהוי כמי שאינו מרגיש ומוחל צערו, ובלבד שיזכה לשכב במקום שטוב לו, עי"ש ודו"ק.¹⁰ והיינו דכתוב שם להדיא דקשה רימה למת כאזמל בבשר החי, וקושיית רבינו היא על הכלבו וגם על הרשב"א וכמבואר לעיל בהערה בס"ד ודו"ק.

¹¹ חזור כאן לטענה הנזכרת לעיל דאף לשיטת רופאי ישראל העושים כן ואומרים דפיקוח נפש הוא דלהתלמד וכו', לזה אמר דגם מצד זה אין פיקו"ג דוחה ודו"ק.

את הדברים האלו אשר אנו מביאים כאן לפניכם היום, אנו כותבים כהקדמה ומבוא לתולדות האיש הגדול בענקים רבה של לבוב, **הגאון רבי יעקב משולם אורנשטיין ז"ל**, ובעל מחבר ספר ישועות יעקב על ד' חלקי שו"ע, ובאשר בעת אספנו את קורות חייו וידיעות על חייו ופעלו איקלע לידינו חלק מעניין זה, והוא יריעה נכבדה הנוטלת מקום לעצמה, אמרנו נציגהו נא בפניכם מקודם כפרוזדור בפני הטרקלין, חדר הורתו ומשכן רוחו הגדולה של הרב בעל ישוע"י, בחייו ופעלו, והדברים אמורים ברבנותו מקודם שנתמנה לכהן פאר ברבנות העיר לבוב הגדולה לאלוקים, והרינו מביאים את הדברים כהווייתן, ואת גוף תולדות רבי יעקב א"ה ביריעה נפרדת שתיכלל א"ה בגיליון הבא.

הרב אברהם דוב בער פלאם ז"ל, [נולד בתקנ"ה] היה מתלמידי גאון ישראל מרנא ורבנא רבינו עקיבא אייגר ז"ל, והיה ממשפחת הרה"ק רבי שלמה מלוצק, תלמיד המגיד ממעזריטש, ראשית דרכו של רא"ד היתה במעזריטש כדרשן ומגיד מישרים,

בשנת תקע"ז מצא בביהמ"ד במעזריטש כתבי יד קודש של המגיד מדובנא רבי יעקב קראניץ ז"ל, תלמיד הגאון החסיד מוילנא, שנכתבו כשישים שנה מקודם לכן¹², ואחר קבלת רשות מבנו הזקן (רבי יצחק שהיה צעיר בני המגיד) של המגיד מדובנא, החל בהוצאה לאור של כתבי היד, וכך בשנת תקצ"ב הו"ל פירוש על ההגדה בשם 'חסד לאברהם' עם משלי המגיד בתוספת נופך משלו עצמו, והוצאה זו זכתה לכמה וכמה מהדורות, כשהסכמת הגאון הגדול רבינו שלמה קלוגער מתנוססת בהקדמתה, וכך במשך הזמן הו"ל עוד כתבים מהמגיד מדובנא¹³, [וזאת חוץ ממה שדרש בעצמו, כגון ספר עין המים, הוא ההספד שספד לרבו הגרעק"א] וכך לעת זקנותו אנו מוצאים שהדפים בקעניגסבערג בשנת תרכ"ב, את הספר 'שירי מידות' ובו כתבים שונים מהמגיד בענייני מוסר ותיקון המידות, והרא"ד עצמו גם כן כתב חלקים מהספר,

בהקדמת הספר הוא מביא כמה וכמה עובדות ועניינים מהמגיד מדובנא, בהראותו את עוצם קדושתו ואת גודל כוחו באמירת תוכחת מוסר ובהער לב ישראל לתשובה לאביהם שבשמים, הקדמה זו היא מסמך מעניין ביותר, הרא"ד היה אז מגיד מישרים בשעברשין שבפולין, והוא מוסר שני סיפורים מופלאים ששמע בעצמו מפי הרב הגדול הגאון רבי יעקב משולם אורנשטיין ז"ל, הרב דלבו, ובעל הישועות יעקב,

ולענייננו, לעולם שייך לכאן רק הסיפור השני, הקשור ברבנותו של הישוע"י, אולם מחמת יפיו וחנו של המסמך, מסירת שני הסיפורים כהווייתן מפי הרא"ד ששמעם בעצמו מאת הישוע"י, והגדלות של המגיד הנראית בהם, הבאנו את כל העניין, שהוא למעשה הקטע האחרון של הקדמת הרא"ד לספר 'שירי מידות' כאמור, והרי הוא לפניכם.

"בהיותי בלעמבערג (שנת תקצ"ז) על דבר הדפסת ספר אהל יעקב על סדר שמות¹⁴, סיפר לי הרב הגאון רשכבה"ג מו"ה יעקב אורגשטיין האב"ד דק"ק הג"ל זצ"ל, כי בהיותו עול ימים היה סמוך על שולחן הותנו הגביר המפורסם ר' הירש וואהל ז"ל מיערוסלאב שהיה נקרא ר' הירש מייצעס¹⁵ והיה לומד עם חבריו הגאון המוסמך ר' הירשלי אבד"ק באנהארד זלצה"ה והפליג

¹² הרב המגיד מדובנא ז"ל, נולד בשנת ה' אלפים תק"א, ובהיותו בן שמונה עשרה נשא לאשה אחת מבנות מעזריטש, ועבר לגור בבית חותנו, ושם במעזריטש הרביץ תורה לבני הנעורים, ואף החל לדרוש ברבים כפעם בפעם, אך לא יצאו ימים הרבה וחיתנו ירד מנכסיו והמגיד נאלץ להתפרנס מהקצבה מזערית שקיבל מקופת הקהילה בעד אמרותיו, וכך נדד לעיירה אחרת [זובקוב שבגאליציה] ומשם לדובנא שבוואהלין, שעל שמה נודע כ'מגיד מדובנא', ובה ישב כשמונה עשרה שנה, ובערוב ימיו ישב בעיר זמושץ שבפולין ובה נפטר [בגיל שישים וארבע, תק"א - תקס"ה].

ולפי חשבון זה היה במעזריטש בסביבות שנת תקי"ט – תקכ"א, וישנן כחמישים ושמונה שנה לערך בין תאריך כתיבת המגיד למציאת הרא"ד.
¹³ ספר 'קול יעקב', תקע"ח, משלי המגיד על חמש מגילות, 'כוכב מיעקב', תקפ"ה, משלי המגיד על ההפטרות, 'אוהל יעקב', תקצ"ז, משלי המגיד על התורה, - כנראה הפך הרא"ד למפעל חיים את הוצאת תורת המגיד, וישו קשור בשם המגיד בקשר אמיץ, עד כדי כך שיש המבלבלים וחושבים אותו לתלמידו, אע"פ שהיה נער בן עשר שנים כשהמגיד נפטר.

¹⁴ ספר אוהל יעקב לא נדפס על כל חמשת החומשים בבת אחת, ומלאכת ההדפסה ארכה זמן מרובה כנראה, שהרי חלקו הראשון נדפס בשנת תקצ"ז, וכמובא לעיל בהערה, וליתר דיוק כך היה, בשנת תקצ"ז הביאו בן המגיד רבי יצחק והרא"ד את הספר אוהל יעקב לדפוס, והוא עזר כפי הנראה בפענוח כוונת אביו בכתביו, וכמו שהוא מציין בהקדמה, שלעצמו כתב כפי הנראה ולכן כתב בקיצור דברים ביותר, ועתה אחר שעובדו הדברים ע"י הרא"ד יוכלו ליהנות מהם כל מאן דבעי, הספר עוטר בהסכמות הרבנים הגאונים הרב בעל חוות דעת מליסא, והרב החמדת שלמה מווארשא, אולם רק על ספר בראשית, מכיון שספר בראשית עצמו היה כמות נכבדת להדפסה ומחמת הוצאות הדפוס הרבות לא יכלו להוציא הכל בב"א, וככתוב בהקדמת הר"י, ומלבד זאת עוד נפטר הר"י בשנת תקצ"א, כמו שכותב הרא"ד בהקדמת חלק שמות, ואוהל יעקב על חלק שמות נדפס בשתי מהדורות, האחת המוקדמת יותר נדפסה ביוהניסברג בשנת תקצ"ו, ואילו השנית מיד אחריה בשנת תקצ"ז בלעמבערג, היא המוזכרת בהקדמת ספר 'שירי מידות' כאן, והיא למעשה חלק שני של המהדורה משנת תקצ"ו, והיא נדפסה בזאלקווא, ומה שהוא כותב כאן שהיה "בלעמבערג על דבר הדפסת ספר אהל יעקב על סדר שמות", הוא כפי הנראה המכוון לכך שהלך לשם ליטול הסכמת הגאון בעל הישוע"י שהסכמתו היא היחידה המעטרת את הספר, ומשם נסע לזאלקווא לאדפוס אידרא,

בשבח ומעלת תהלת חברו עד מאד, אמר עליו כי היה גאון גדול וכל התנהגותו בקדושה ובטהרה (אבל מת בנערותו בעוה"ר), ויהי הצדיק הזה בא לק"ק יערוסלאב והרב ר' הירש וואהל הזדרז וימהר ויאספהו אל ביתו והיה יושב כל היום בחדר זה שהיה מיוחד לבית תלמוד לשני החברים הנ"ל, ויום יום דרש בבהמ"ד, והגאונים הנ"ל הלכו לשמוע דרשותיו הנעימות מלבד מה ששמעו מפיו הקדוש כל היום וכמעט כל הלילה,

ויהי אחר ב' וג' שבועות שהיה דעתו לנסוע כעת מהר אמר אל הגאונים הנ"ל היום אל תלכו לבהמ"ד, טוב לכם להיות בבית תלמוד שלכם למה תבטלו שיעור הקבוע לכם ויתפלאו מאד על דבריו לאמר מה יום מיוחדים אמר להם כך דעתי ועצתי שלא תלכו ולא תשמעו היום את אשר אדרוש ויפצרו בו מאד שיאמר להם טעם על דבר זה, ובהכרח אמר להם דעו כי מנהגי כשאני בדרך לדרוש דרשת האחרונה במוסר ותוכחה לעורר לב בנים אל אביהם שבשמים ובעניינים כאלה ההכרח אל השומעים לבכות ואתם הלא אתם רכי המזג דואג אני עליכם שלא יגיעכם הלילה עיי"כ הפסד בבריאות הגוף,

ויהי כאשר אמר להם הדברים האלה מלאו שהוק פיהם ויאמרו אליו אל תירא[ו] אנחנו נלך ולא נבכה כמשפט לבני הגבירים, וכאשר ראה כי מתאמצים הם ללכת ויחדל לדבר אליהם, וילכו לבהמ"ד, ואחר תפלת המנחה בעלות הצדיק ג"ע על הבימה אשר לפני ארון הקודש אמר לי הגאון ר' יעקב אורנשטיין ז"ל בלשון זה אני התחלתי לבכות תיכף בראותי אותו עולה הבנתי בפניו ובתנועותיו פחד קראני ורעדתי, ואבך גם בטרם פתח את פיהו הקדוש, וחברי היה עומד אצלו כמתעקש לנסות את כחו והיה עומד כמו חצי רבע שעה ולא בכה, ואח"כ כאשר התחיל לבכות בכה במר לב עד כי כמו רבע שנה חלה את חליו בסכנה גדולה כי היה איש רך וענוג וחלוש עד מאד,

עוד סיפר הגאון ר' יעקב אורנשטיין ז"ל כי בעת ההיא לא היה רב ביערוסלאב, והגאון ר' מרדכי זאב האבד"ק לעמבערג אביו של הגאון ר' יעקב אורנשטיין היה לו אח בק"ק יערוסלאב והיה נקרא ר' הירץ חרין¹⁵, והיו תושבי יערוסלאב מתייעצים יום יום אם לכתוב כתב רבנות לדודו הגאון ר' הירש הנ"ל או להאבד"ק ר' יעקב אורנשטיין כי דודו כבר היה איש זקן אבל גמרו ביניהם לכתוב הכתב רבנות לדודו,

ויהי כאשר הביאו לו הכתב אמר להם "מה לכם אלי, כבר אני איש זקן כלוא בבית ואיך אשא עלי עול אחרים", ויהי כאשר החזיר להם הכתב וייטב בעיניהם למאד, לאשר אנחנו יצאנו י"ח וחלקנו לו כבוד, ועתה טוב לנו לעשות כרצון נפשנו לכתוב כתב ע"ש ר' יעקב א"ש, וכתבו והביאו הכתב אל הגאון האבד"ק ר' יעקב א"ש וקבלו באהבה,

ויהי כאשר שמעה דודתו כי בן אחי בעלה קבל הרבנות ותלך ותשא את קולה על בעלה "מה עשית, אתה תלך אליו לקבל פניו ברגל והוא יהיה רב שלך ותחלק לו חלקו וכוסו"? ... וכאשר נתוודע דבר זה אל ר' יעקב א"ש, שלח את הכתב שלו תיכף ליד הקהל לאמר לא אעשה זאת נגד דודי הזקן, ולקחו את הכתב הראשון ונתנו אל דודו וקבל עליו הרבנות, ואז גמרו אומרו להתאסף יחד כל יקירי יערוסלאב לבוא לד' יעקב אורנשטיין ז"ל לפייס אותו ולדבר על לבו, ודחו זאת מיום ליום עד כי לקחו להם מועד וזמן,

ומכאן ואילך היתה הפסקה כעשרים וכמה שנים עד תרי"ט, אז הודפסו חלקי ויקרא ובמדבר, ובתרכ"ט אף חלק דברים, כפי הנראה מהמהדורות השונות.

¹⁵ באגב נזכיר שרבי הירש זה היה חתנו של רבה של יערוסלאב משנים קודמות, הרב משה יהושע ב"ר שמואל שמלקא הלוי איש הורביץ אב"ד צאנז, נקרא בשנת תצ"ז בה אירעה בירוסלב עלילת דם לבוא לכהן ברבנותה, אביו רבי שמואל שמלקא היה אבי הגאונים רבי מאיר מטיקטין, רבי מרדכי, ורבי אריה ליבוש רבה השלישי של ירוסלב, ורבי צבי וואהל המוזכר לקמן כחותנו של הישועו"י היה חתנו, עיין עליו עוד במאמרו הנהדר של ר מאיר וונדר בקובץ ישורון במדור הקולמוס והספר, - חלק כ"ב אלול תש"ע.

¹⁶ ליתר דיוק, רבי נפתלי הירץ חרין היה גיסו של רבי מרדכי זאב, שכן כפי הידוע היה לרבי מרדכי זאב אורנשטיין רק אח אחד, הוא רבי משולם זלמן אבי משפחת אשכנזי, ורבי נפתלי זה היה מחכמי העיר ברודי, וחתנו של רבי זכריה מענדיל פרנקל, בן רבי מאיר אב"ד מעזריטש ותלמיד הרה"ק רבי אלימלך מליזענסק זיע"א, כך היא לדעת החוקר מ"ש בלבן, אבל מאיר וונדר בכרם החסידות משנת תשמ"ה כותב שהוא היה חתנו של הרה"ק רבי מאיר מרגליות בעל 'מאיר נתיבים' מגדולי תלמידי רבינו הבעש"ט, עיין שם במאמרו זה על רבי זכריה מענדל מירוסלב הנזכר, ותמצא שלכאורה היו שנים שנקראו כך, וכשישה מרבני ירוסלב היו מאותה המשפחה, עיי"ש ותמצא,

רבי נפתלי ואחותו מרת פריידא היו שניהם בני רבי שאול חרין אב"ד אלעסק, ורבי מרדכי זאב נשא בזיווג ראשון את מרת פריידא וממנה נולד לו אבנו רבי יעקב משולם, ואח"כ נפטרה אשת נעוריו ונשא אחרת וממנה הוליד עוד בנים ובנות.

ויהי הגאון ר' יעקב א"ש מתהלך הנה והנה בארמון היכלו במעלות בית חומה אשר לחותנו הגביר, וראה בעד החלון כי כמה חשובים וקצינים מלובשים אדרתם הולכים בשוק ופניהם מועדות לעלות אליו, ויהי בלכתם בשוק ראו עגלה הזוחלת נוסע לעיר רצו כלם לקראת העגלה, והיה יושב זקן [בתוכה] מעוטף ויקחו את הזקן הזה מעל העגלה ויקחו אותו עמם והוא מתנפל לפניהם לאמר הניחו אותי ואפשוט מעלי בגדי דרך ולא הועיל מאומה, ויבקש מהם שיאמרו לו עכ"פ להוכן מוליכים אותו, ויספרו לו בקצרה כי נתנו כתב רבנות לר"י א"ש והיה הכרח לשוב לקחת אותו מידו, ומהנצרך לפייס את הוד כבודו ואנחנו אין בידנו במה, ע"כ כאשר אנה ה' לידנו וחכם מפורסם זה בא לגבולנו אמרנו כי מעכ"ת יפייס אותו יותר ויותר, ויהי בעלותם ובאו להיכל הגאון ר' יעקב אורנשטיין נכנס הזקן הזה ראשונה ויבט ר' יעקב בפני הזקן ויכירהו כי הוא המגיד מדובנא, וישמח לקראתו עד מאד ויצו להביא משיקה מגדנות לחממו כי הימים ימי חורף היו,

ויאמר אל ר' יעקב א"ש ישמע נא מעכ"ת את אשר עלה על רעיוני בעת עליתי על המדרגות ליכנס לבית זה, הנביא (הושע ב') "והיה ביום ההוא נאם ה' תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי והסירותי את שטות הבעלים מפיה ולא יזכרו עוד בשמם", כי הנה כאשר יבוא שדכן אל רב אשר בעיר קטנה וחרבה שיתקשר עם רב דק' אמשטרדם, בתנאי אם תתן לבתך כך וכך, כי המחזותן הוא רב דק' קראקא הלא יענה ויאמר הלא רב הוא רב, זה רב שם וזה שם, אבל הוראה אחת ותורה אחת להם רב הוא רב, אבל אם יבוא השדכן אל הרב העליון הזה, ויאמר, יש לי שידוך בעבורך עם הגאון ר' זלמן מרגליות מבראד, מה יענה עתה רב הוא רב אם ר' זלמן אינו רב, אבל הוא ר' זלמן מרגליות, כן כאשר רבי יעקב אורנשטיין יהיה רב ביערוסלאב גם כי יערוסלאב היא עיר גדולה עכ"ז גם הרב דעיר קטנה יעני ויאמר מה לי ר' יעקב א"ש, רב הוא רב, משא"כ אם מעכ"ת לא יהיה רב רק רבינו יעקב אורנשטיין, מי ידמה או מי ישוה לערך יקר זה,

[והנמשל] ההבדל בין איש ובין בעל, כי איש יורה ענין המעלה כמו (משלי ח) אליכם אישים אקרא [יומא ל"ט]. אישי כהן גדול, ומאמר בעל בעבור היותו משפיע שאר כסות ועונה, והרמב"ם ז"ל כבר כתב בדעת עובדי הבעל וטעותם כי כל עיקר עבודת השי"ת בעבור להמשיך השפע וא"כ מהצורך לעבוד לבעלים צורות מכוונות דוגמת טלסמאות להמשיך ע"י השפע מהמזל, לכן הבטיח הכתוב והיה ביום ההוא תקראי אישי, בעבור תכירי מעלת אלהותי, ולא תקראי לי עוד בעלי, לא בעבור היותי משפיע, כי אם בעבור שיאני משפיע הלא יסובב שתאמרו כי מהצורך לעבוד ג"כ את הבעלים, גם המה משפיעים, משא"כ אם תכירי מעלת אלהותי ולא תקראי לי רק אישי ולא תקראי לי עוד בעלי, יסובב מזה והסירותי שמות הבעלים מפיה ולא יזכרו עוד בשמם, ולא היה פנאי ע"ז לחשוב כי ראה ע"י החלון כי לקחוהו מן העגלה והעלוהו מעוטף אל ביתו, וסיפר לי עוד דברים נפלאים תקצר היריעה מהכילם, ואתה ה' ראה עניי ועמלי, ראה מלאכתי ועבודתי וזכור לי צדקת הצדיק הזה להעלות לי ארוכה ומרפא, ואהיה בריא אולם לעבודתו ותורתו ית"ש כל הימים ובמהרה בימינו יקים חלד מצהרים, לכוונן יהודה וירושלים, כנפשכם ונפש עבדכם.

אברהם בערוש פלאהם מ"מ דק"ק שעברשיין

לעילוי נשמות החסידים התמימים והישרים, הורי היקרים,

אבי מורי מנקיי הדעת שבירושלים
רבי שמואל בן רבי חיים משה רוטנשטיין ז"ל **מרת רייזל בת רבי מאיר לזר ע"ה**

תנוח נשמתם עדן בגנזי מרומים ויושר יליצו בעדנו משמי מרום

הונצח ע"י בניהם החשובים
האישה החשובה מרת רחל שטיין תחי'
ואחיה מוה"ר חיים משה רוטנשטיין הי"ו
 יתברכו מן השמים בכל הברכות